

pro
a mnoho podobných sklar. tajemství
může (

jméno *Grünfeldová Beduška* roz.
nar. d. *1908* o r. *1908* K. pusán
křtěn
domovská obec *Velké* *dito*
stav *les*
povolání *us. 16*
školní vz
Rodiče:
povolání *st.*
matka + *ro* adis (let):
byt rodič *Ušho* učn
sourozenci *Somus, H*

NINA F. GRÜNfeldOVÁ

FRIDA

Zadrženi pr
okr. pol. k
Vlastní v
4 křiče,
laik,
ro. 42
Handy

MOJE
ZBLoudILÁ BABIČKA
VE VÍRU DĚJIN

Osobní dokla
Spol
o hod. *90*
Zatčení naříd
548

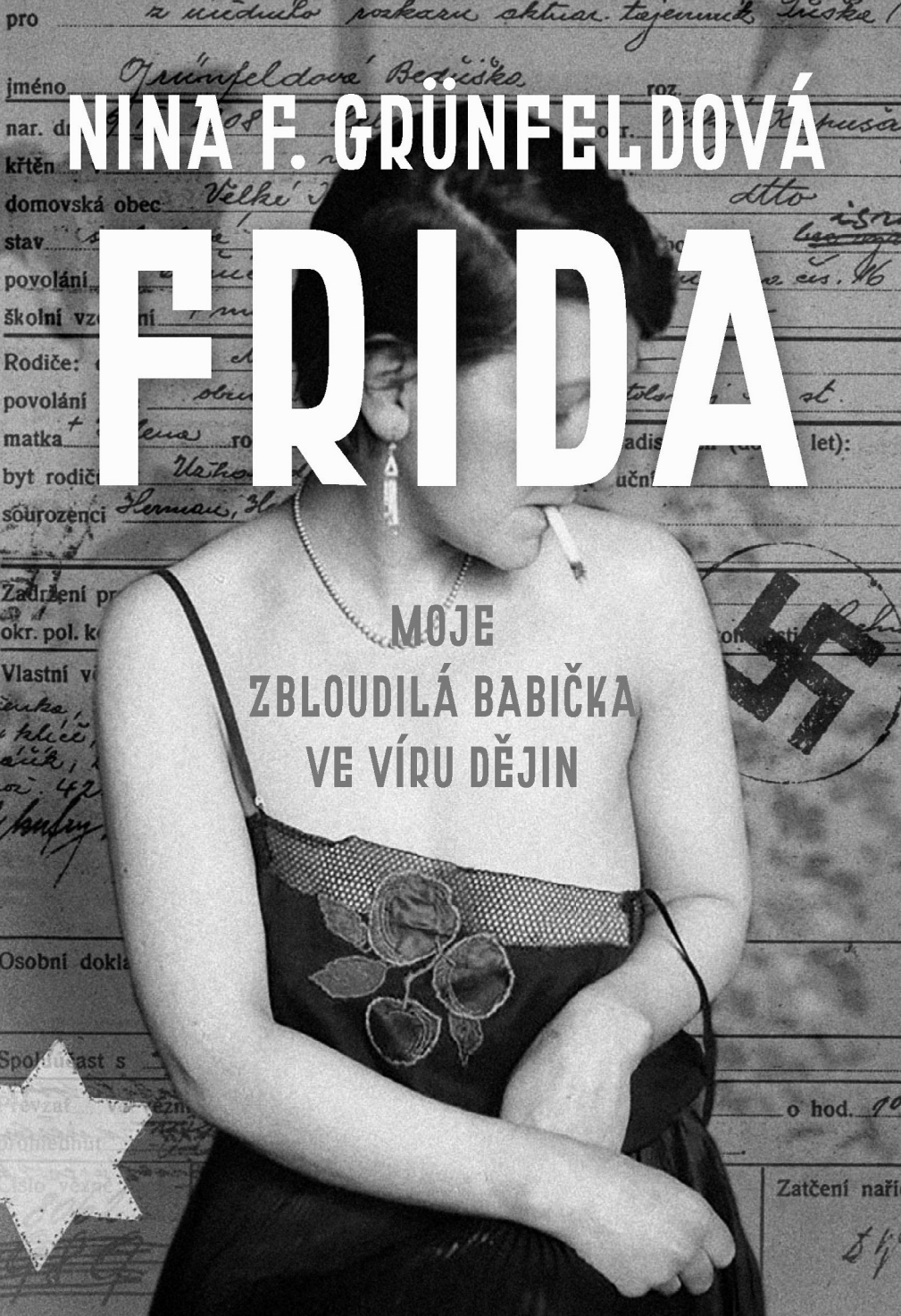

NINA F. GRÜNFELDOVÁ

FRIDA

MOJE ZBLOUDILÁ BABIČKA
VE VÍRU DĚJIN

pro
jméno
nar. d.
křtěn.
domovská obec
stav
povolání
školní vzdělání
Rodiče:
povolání
matka
byť rodičů
sourozenci
Zadržení pr.
okr. pol. k.
Vlastní v.
Osobní dokl.
Spolužák s
o hod.
Zatčení nař.

NINA F. GRÜNFELDOVÁ

FRIDA

MOJE
ZBLLOUDILÁ BABIČKA
VE VÍRU DĚJIN

Tento překlad vychází s laskavou finanční podporou norské nadace NORLA.
This translation has been published with the financial support of NORLA,
Norwegian Literature Abroad.

FRIDA

Min ukjente farmors krig

© 2020 H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard), Oslo

© 2020 Nina F. Grünfeld

Translation © Kateřina Křišťůvková, 2022

Cover © Johanne Hjorthol, 2020

© Grada Publishing, a. s., 2022

ISBN 978-80-271-4867-7 (ePub)

ISBN 978-80-271-4394-8 (pdf)

ISBN 978-80-271-3059-7 (print)

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude trestně stíháno.

MÁMĚ A NAŠIM MATKÁM

OBSAH

Úvodní poznámka překladatelky	13
Předmluva	15
Frida přichází na svět	19
Vesnice Leles	29
Nová demokracie	35
Špionážní aféra	43
Těhotenství	51
Porod	56
Z místa na místo	75
Černé pásky	94
Kapitulace Československa	98
Vyhoštění	113
Návrat do Bratislavy	124
V mikve	133
Otoman	139
Na Nový rok	149
Náměstí Hlinkovy gardy	155

Soudní řízení	160
Užhorod	175
Trondheim	188
Kapitulace Maďarska	196
Osvětim	211
Otrokyně	225
Poslední zima druhé světové války	246
Mittwerda	260
Mír	265
Svatební cesta	267
Seznamy	275
Doslov	278
Stopy a odbočky	285
Pokračování příběhu	291
Poděkování	293
Obrazový materiál	296
Prameny	299
Archivy	317
Literatura	319

ÚVODNÍ POZNÁMKA PŘEKLADATELKY

Při psaní této knihy vycházela její autorka Nina F. Grünfeldová z materiálů, které se jí podařilo nalézt v českých, slovenských, ukrajinských a dalších evropských i mimoevropských archivech. Pro vlastní potřeby si je nechala přeložit do norštiny a s norským překladem pak také dále pracovala. Při překladu do češtiny však nebylo možné norské překlady využít. Autorka mi proto ochotně veškeré materiály zapůjčila, abych mohla v případě českých a slovenských archiválií citovat originální znění, v případě jiných jazyků z originálu překládat.

Citace jsou vždy uvedené kurzívou a převzaté včetně všech překlepů a gramatických i stylistických chyb. V archivních dokumentech se objevuje též řada chyb věcných (například v datech narození) a jména mnohých osob jsou zapsána různými způsoby. Důvodem je především jazyková situace panující v tehdejší době v Československu (řada jmen se uvádí v různých jazykových variantách), je však také možné, že jednotlivé osoby nesdělily všechny údaje správně nebo je příslušný úředník chybně zaznamenal a další zapisovatelé pak chyby přebírali, případně k nim přidávali další. Abych čtenářům usnadnila orientaci, taková mís-

ta v citovaných písemnostech jsem vždy opatřila vysvětlující poznámkou pod čarou.

S překladem listin psaných v maďarštině mi laskavě pomohl Mgr. Endre Szabó, za což mu tímto velmi děkuji. Velké poděkování patří PhDr. Dagmar Hájkové, Ph.D., z Masarykova ústavu a Archivu AV ČR za její cenné připomínky k historickým pasážím. Rovněž děkuji Zuzaně Švedové, překladatelce knihy do slovenštiny, která mi pomohla rozklíčovat některé špatně čitelné slovenské dokumenty, a autorce, jež byla ochotná se mnou probrat veškeré nejasnosti.

Kateřina Krištůfková

PŘEDMLUVA

Poprvé se moje babička Frida objevila v policejních záznamech na jaře roku 1931. Došlo k tomu ve chvíli, kdy košická odbočka zpravodajské ústředny (*Spravodajská ústredna pri Policajnom riaditeľstve v Prahe, odbočka Košice*), patřící pod tamní policejní ředitelství, sepsala hlášení o špionážních aktivitách v dané oblasti a označila je jako *prísne dôverné*, přísně tajné. Hlášení bylo podepsáno, orazítkováno a v kopiích odesláno na policejní ředitelství ve všech významných československých městech: do Prahy, Bratislavy, Brna, Opavy a Užhorodu. Navíc putovalo též na Ministerstvo národní obrany v Praze a na Zemské vojenské velitelství a Zemské četnické velitelství v Bratislavě. Jinak řečeno, zpravodajci zřejmě případ považovali za závažný.

Později se ukázalo, že hlášení z Košic bylo pouze jedním z mnoha dokumentů, v nichž se jméno Frida Grünfeldová vyskytovalo. Poté, co jsem začala babiččiny životní osudy mapovat, nacházela jsem stopy a střípky jejího příběhu v archivech po celém tehdejší Československu. V té době byl můj otec Berthold, Fridin syn, už deset let po smrti. Většinu toho, co je mi nyní o Fridě známo, se nikdy nedozvěděl; například tedy netušil, že se roku 1931 v podstatě zúčastnil policejního výslechu. Ležel coby embryo ve Fridině děloze,

pod jejím tlukoucím srdcem. Frida také nevěděla, co se jí v těle odehrává ani jaké zkoušky ji čekají.

O tom, jaká byla, jsem dumala, co si jen pamatuju. Dětská zvědavost a otázky, jak moje babička vypadala, jestli jsem jí podobná, a také kdo jsme a kde jsme se tu vzali, se v rané dospělosti změnilo v přání zjistit o ní víc. Chtěla jsem útržky vzpomínek, které na ni choval můj otec, zasadit do srozumitelných souvislostí. To málo, co si otec pamatoval a oč byl ochotný se podělit, poznamenala mizérie a neštěstí. Otec věděl, v jaké zemi se narodil, věděl, že Frida mu dala jméno Berthold a že se ho pak vzdala. Věděl také, že je Žid. To bylo vše.

Postupně moje osobní motivace nabyla konkrétního uměleckého výrazu. Otcův příběh jsem zpracovala ve třech filmech a v jedné knize, Fridě jsem se přesto nijak nepřiblížila.

Po pádu železné opony jsem si uvědomila, že jsem do archivů nepronikla dostatečně. S postupujícími roky bylo čím dál jednodušší navštěvovat archivy v zemích bývalého východního bloku a tamní pracovníci také mohli návštěvníkům zpřístupňovat víc materiálů. Pozvolná digitalizace dokumentů, které začaly být dostupné i na internetu, mi hledání též usnadnila.

Pátrání po Fridiných osudech mělo vlastní chronologii. K jednotlivým nálezům jsem nedospěla v pořadí, v němž se dané události odehrály v jejím životě, což mě občas mátlo. Jindy mě tato zjištění dokonce zavedla na scestí, avšak čím víc materiálů jsem nacházela, tím jasněji mi babička vyvstávala před očima. Pátrání totiž přinášelo výsledky. Objevovaly se další a další dílky skládačky, a jakmile zapadly na místo, moje touha složit celý obrázek vzrostla ještě víc. Pátrání se mi stalo posedlostí. Hádanku jménem život mé babičky Fridy bylo nutné rozluštit. Pochopila jsem, že když babičce porozumím, porozu-

PŘEDMLUVA

mím i sama sobě; že porozumím tomu, z jakých privilegií se dnes těším a jak málo stačí, aby se všechno změnilo.

Proč však měla zpravodajská služba o moji babičku takový zájem? Co babička provedla a co se s ní stalo po výslechu v Košicích? Nakolik formují lidský život vnější okolnosti a proč se babička vzdala svého dítěte?

Nejednou mě napadlo, že Fridin příběh by možná bylo lepší nevyprávět. Že otec měl pravdu, když před nikým neodkrýval karty a nikomu nevykládal to málo, co si z dětství stráveného v Bratislavě pamatoval. Říkala jsem si, že babička by zkrátka a dobře měla mít právo odpočívat v pokoji. Uvažovala jsem ale také o tom, že dramatické dějiny střední Evropy, jejichž součástí Frida a Berthold byli, snad také vykazovaly nějaké světlé body. Mezi všemi protivenstvími přece musela existovat naděje a občas i veselí a radost. Hledala jsem něco, cokoli, známky života či dokumentaci, asi by mi stačila i fotografie, jež by mi ukázala, že dějiny bývají také pozitivní. Ke konci pátrání jsem učinila podivuhodný nález a právě ten mě přesvědčil, že mám Fridino požehnaní a že to, co je mi nyní známo, vyprávět smím.

FRIDA PŘICHÁZÍ NA SVĚT

Slovenská vesnice Leles, maďarsky Lelesz, byla tak malá, že čápi stojící v hnízdě na věži zdejšího klášterního kostela ji snadno přehlédli z jednoho konce na druhý. Pod návrším s klášteřem se v řadě táhly zděné domky. Každý měl zahradu, kde se pěstovalo ovoce a zelenina, studnu a plaňkový plot. Mezi domy probíhaly úzké šterkové cesty a středem obce, v níž stál kostel i synagoga, vedla akátová alej. Při pohledu shora nebylo možné rozlišit, ve kterém domě bydlí křesťané a ve kterém Židé. Zato cikánské příbytky se daly rozpoznat snadno. Cikáni žili na okraji vsi, kde začínala rozsáhlá pole, jež se každé léto měnila v zářivé moře žlutých slunečnic.

Obyvatelstvo Lelese bylo na své čápy hrdé. Ne každé vsi v okolí se dostalo té cti, že směla hostit tyto velké ptáky po jejich každoročním návratu z afrických zimovišť. Vesnice bez čapího hnízda se téměř nepovažovala za pořádnou ves. Jako by přítomnost čápů znamenala určité požehnání. Jako by s čápy přilétal příslib prosperity a pokojného soužití, protože čápi s sebou přinášeli jaro a léto. Díky nim přistávali novorozenci měkce komínem, tak jako Frida, kterou čáp přinesl 3. září 1908.

Leles, 1917.

Frida se narodila do praktikující židovské rodiny Grünfeldových. Její matka Hani už na svět přivedla sedm dětí a věděla, co může očekávat, ale protože jí táhlo na čtyřicítku, měla tělo opotřebované. Delší dobu ji trápily neustále se vracející bolesti hlavy a kloubů. Naštěstí jí stejně jako při většině předchozích porodů pomáhala porodní bába Anna Reskó. Ta pocházela z místní křesťanské rodiny, v níž se povolání porodní báby dělilo z generace na generaci. Děti tehdy v otcových či matčiných šlěpějích kráčely běžně. Fridin otec Moric se tak stejně jako jeho otec stal ševcem.

Moric patrně u Fridina příchodu na svět nebyl. Muži u porodů obvykle neasistovali. Možná zabíjel čas v ševcovské dílně nebo si šel do synagogy odbýt jednu ze tří každodenních modliteb. V takovém případě jistě prosil Boha, aby se dítě narodilo zdravé a aby to byl chlapec. V kultuře, v níž muž každé ráno zahajoval den po-

děkováním Pánu za to, že se nenarodil jako žena, nemohla dívka chlapce nikdy plně nahradit. V osudovém roce 1900 navíc Hani a Moric přišli o dva synky: Henricha a Davida Móra; prvním byly tři roky, druhému pouhých sedmnáct měsíců. Malé děti se stávaly snadnou obětí epidemií, které tehdy čas od času řádily.

Pokud by se narodil chlapec, setkal by se osmého dne svého života s Leopoldem Weiszem. Leopold Weisz nejenže vedl dvě místní hospody, byl také *mohel*, tedy obřezávač, a *brit mila*, obřízku, provedl všem Haniným a Moricovým synům.

V rozhovorech, jež spolu v té době obyvatelé Lelese vedli, se neustále řešil probíhající jazykový spor mezi těmi, kteří měli jako mateřský jazyk maďarštinu, a těmi, kteří mluvili slovensky. Protože Leles byla po staletí součástí Rakousko-uherské monarchie, hovořilo se zde několika jazyky. Při sčítání lidu v roce 1910 uvedlo celých 99,7 procenta obyvatel, že jejich mateřštinou je maďarština, avšak na ulicích a v hospodách byla slyšet i slovenština, němčina, rusínština a jidiš. Jazykový spor zde probíhal po celé generace, ale předchozího roku se po nechvalně proslulé Černovské tragédii rozhořel ještě víc.

Masakr v Černové vyvolaly neshody kolem vysvěcení tamního nového kostela. Místní obyvatelstvo si přálo jazykovou, případně kulturní emancipaci a žádalo, aby kostel vysvětil mladý slovenský kněz Andrej Hlinka, rodák z Černové. Hlinka však upadl v nemilost u svého nadřízeného, spišského biskupa Alexandra Párvyho. Ten mu v květnu 1906 zakázal vykonávat funkci faráře a v červnu trest zpřísnil na úplný zákaz sloužit mše a přisluhovat svátostmi. Dne 23. června pak byl Hlinka obviněn z pobuřování lidu, protože ve volbách podporoval kandidaturu Vavra Šrobára, následně byl vzat do vazby a 6. prosince odsouzen ke dvěma letům vězení